

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1. Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 20. до 26. јануара 2009. године је донијела

ОДЛУКУ

I

Историјско подручје – Некрополе са стећцима и старим нишанима у насељу Будожелје, Општина Вареш, проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљем тексту: национални споменик).

Национални споменик чине:

- а) некропола са 36 стећака на локалитету Главница (Хрид),
- б) три нишана на локалитету Громиле,
- ц) некропола са 30 стећака и 20-ак старих нишана на локалитету Вишгребље (Јабука),
- д) некропола са 12 стећака на локалитету Солила (Трзан),
- е) некропола са 2 стећака на локалитету Врх.

Национални споменик се налази на простору који обухвата к.ч. 14/1 (стари премјер) што одговара к.ч. 265/1 (нови премјер), посједовни лист број 100, ЗК извадак број 71, к.ч. 274/3 (стари премјер) што одговара к.ч. 260/2 (нови премјер), посједовни лист број 351, ЗК извадак број 474, к.ч. 274/2 (стари премјер) што одговара к.ч. 256/7 (нови премјер), посједовни лист број 366, ЗК извадак број 113, к.ч. 287 (стари премјер) што одговара к.ч. 1989 (нови премјер), посједовни лист број 120, ЗК извадак број 71, дио к.ч. 286/1 (стари премјер), што одговара к.ч. 1986 (нови премјер), посједовни лист број 237, ЗК извадак број 96, дио к.ч. 285 (стари премјер) што одговара к.ч. 1988 (нови премјер), посједовни лист број 120, ЗК извадак број 143, к.ч. 289/1 (стари премјер), ЗК извадак број 150 и к.ч. 289/2, 289/3 и 289/4 (стари премјер), ЗК извадак број 147, што одговара к.ч. 1991 и 1992, (нови премјер), посједовни лист број 97, дио к.ч. 394/2 (стари премјер) што одговара к.ч. 957 (нови премјер), посједовни лист број 315, ЗК извадак број 108, дио к.ч. 397 (стари премјер) што одговара к.ч. 2406 (нови премјер), посједовни лист број 95, ЗК извадак број 71, дио к.ч. 402 (стари премјер) што одговара к.ч. 981 (нови премјер), посједовни лист број 104, ЗК извадак број 221 и дио к.ч. 403 (стари премјер) што одговара к.ч. 981 (нови премјер), посједовни лист број 104, ЗК извадак број 313, к.о. Будожелје, Општина Вареш, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

На национални споменик се примјењују мјере заштите, утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика, успостављене

сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини („Службене новине Федерације БиХ” бр. 2/02, 27/02, 6/04 и 51/07).

II

Влада Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Влада Федерације) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

Ради трајне заштите националног споменика на простору дефинисаном у тачки I став 3 ове одлуке примјењују се сљедеће мјере заштите:

- дозвољени су искључиво истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови, укључујући и оне који имају за циљ презентацију споменика, уз одобрење федералног министарства надлежног за просторно уређење (у даљем тексту: надлежно министарство) и стручни надзор надлежне службе заштите насљеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине (у даљем тексту: надлежна служба заштите);

- простор споменика биће отворен и доступан јавности, а може се користити у едукативне и културне сврхе;

- није дозвољено обављање радова на инфраструктури осим уз одобрење надлежног министарства и стручно мишљење надлежне службе заштите;

- није дозвољена никаква изградња, нити извођење радова који би могли утицати на измјену подручја, као ни постављање привремених објеката или сталних структура чија сврха није искључиво заштита и презентација националног споменика;

- забрањено је вршити сахрањивање на удаљености мањој од 15 метара од стећака;

- забрањено је вршити сахрањивање на удаљености мањој од 5 метара од нишана;

- забрањено је одлагање свих врста отпада.

Влада Федерације је дужна посебно да обезбиједи израду Пројекта санације, рестаурације и конзервације некрополе.

Пројекат санације, рестаурације и конзервације треба садржавати:

- археолошко истраживање;
- чишћење стећака и нишана од лишљаја и маховине и санирање оштећења;
- уређење некропола са уклањањем самоникле вегетације;
- израду и provedбу програма презентације националног споменика.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако а посебно надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, кантона, градске и општинске службе, суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу оштетити национални споменик или довести у питање његову заштиту.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Федерације, надлежном министарству, надлежној служби заштите и општинском органу управе надлежном за послове урбанизма и катастра, ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на web-страни Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Сходно члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

IX

Ова одлука ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у „Службеном гласнику БиХ“.

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеупер Аhunbay, Martin Cherry, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић и Љиљана Шево.

Предсједавајући Комисије

Дубравко Ловреновић

Број: 02-02-40/09-2
21. јануара 2009. године
Сарајево

Образложење

I – УВОД

На основу члана 2 став 1 Закона о спровођењу одлука Комисије за очување националних споменика, успостављеног сходно Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, „национални споменик” је добро које је Комисија за очување националних споменика прогласила националним спомеником у складу са чл. V и VI Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“ број 33/02), све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу, а за што не постоји временско ограничење и без обзира да ли је за дотично добро поднесен захтјев.

Општина Вареш доставила је, дана 17. септембра 2008. године приједлог/петицију за проглашење Некропола стећака у селу Будожелје (некропола стећака на локалитету Хрид-Главица и друге двије групе 21+13 стећака), националним спомеником Босне и Херцеговине.

У складу са одредбама Закона, а на основу члана V став 4. Анекса 8 и члана 35 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, Комисија је приступила спровођењу поступка за доношење коначне одлуке за проглашење добра националним спомеником.

Изјава о значају добра

Национални споменик обухвата 80 стећака и 20 старих нишана смјештених на четири локације у близини села Будожелје код Вареша, подручја историјски богатог природним ресурсима. Средњовјековни надгробни споменици, познати под називом стећци, јединствени су за подручје Босне и Херцеговине и њених сусједа. Они су импресиван доказ растуће економске моћи босанског феудалног друштва у XIV вијеку, отварања рудника, појачане урбанизације, те жеље појединаца да свој статус и моћ прикажу кроз спољни изглед надгробног споменика. Већина стећака на овим локалитетима израђени су од локалног камена, имају облик сандука и прилично су равни. Мали број стећака украшавају реалистичка или симболичка обиљежја (представа човјека и животиње, животиње и мјесеца, руке са мачем и два полумјесеца која се избочним странама додирују). Нишани, од којих су многи украшени специфичним турбаном или фесом, углавном потичу из XVIII и XIX вијека. Поред украсних мотива мјесеца и сабље, на два нишана су евидентирани и натписи.

II – ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У поступку који претходи доношењу коначне одлуке о проглашењу, извршен је увид у:

- документацију о локацији имовине и садашњем власнику и кориснику добра (копију катастарског плана и земљишнокњижни извадак),

- податке о садашњем стању и намјени добра, укључујући и опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама на рестаурацији или другој врсти радова на добру, итд.,
- историјску, архитектонску или другу документарну грађу о добру.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра, утврђено је сљедеће:

1. Подаци о добру

Локација

Насеље Будожелје (44°04'50.88" Н, 18°20'17.14" Е)¹ је удаљено од Вареша око 10 km ваздушне линије у правцу југоистока. На ширем подручју насеља евидентирана су на четири локалитета, некрополе са стећцима и старим нишанима. У средишту насеља на локалитету Главица или Хрид смјештена је некропола са 36 стећака (34 сандука и 2 сљемењака). У правцу сјевера на удаљености од некрополе до 30 m ваздушне линије, на локалитету Громиле налазе се три стара нишана.

Друга некропола је смјештена на локалитету Вишгребље или Јабука (удаљена од локалитета Главица или Хрид око 700 m у правцу истока) са 30 стећака (23 сандука и 7 сљемењака). На мјесном гробљу поред нових нишана налази се 20-так старих нишана једноставне обраде, видно оштећени због старости, без натписа. Већина их је утонула у земљу или оборена, На једном нишану евидентирана је 1132. (1719/20.) година, а на другом натпис из 1884/85.

Трећа некропола је смјештена на локалитету Солила или Трзан (удаљена од локалитета Јабука око 500 m зрачне линије у правцу истока) са 12 стећака (8 сандука и 4 сљемењака).

Четврти локалитет Врх је удаљен од локалитета Солила око 300 m ваздушне линије у правцу истока, гдје су смјештена два стећка у форми сљемењака.

Национални споменик се налази на локацији означеној као к.ч. број 14/1 (стари премјер), што одговара к.ч. број 265/1 (нови премјер), број посједовног листа 100, број ЗК изватка 71, к.ч. број 274/3 (стари премјер), што одговара к.ч. број 260/2 (нови премјер), број посједовног листа 351, број ЗК изватка 474, к.ч. број 274/2 (стари премјер), што одговара к.ч. број 256/7 (нови премјер), број посједовног листа 366, број ЗК изватка 113, к.ч. број 287 (стари премјер), што одговара к.ч. број 1989 (нови премјер), број посједовног листа 120, број ЗК изватка 71, дио парцеле к.ч. број 286/1 (стари премјер), што одговара к.ч. број 1986 (нови премјер), број посједовног листа 237, број ЗК изватка 96, дио парцеле к.ч. број 285 (стари премјер), што одговара 1988 (нови премјер), број посједовног листа 120, број ЗК изватка 143, к.ч. број 289/1, (стари премјер), број ЗК изватка 150, и к.ч. број 289/2, 289/3, 289/4, (стари премјер), број ЗК изватка 147, одговарају к.ч. број 1991, и 1992, (нови премјер), број посједовног листа 97, дио к.ч. број 394/2 (стари премјер), што одговара к.ч. број 957 (нови премјер), број посједовног листа 315, број ЗК изватка 108, дио к.ч. број 397 (стари премјер), што одговара к.ч. број 2406 (нови премјер), број посједовног листа 95, број ЗК изватка 71, дио к.ч. број 402 (стари премјер), што одговара к.ч. број 981 (нови премјер), број посједовног листа 104, број ЗК

¹ Координате су дана 21. XI 2008. године преузете са интернет странице: <http://www.earth.com/>

изватка 221, и дио к.ч. број 403 (стари премјер), што одговара к.ч. број 981 (нови премјер), број посједовног листа 104, број ЗК изватка 313, к.о. Будожелје, Општина Вареш, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

Земљишне парцеле на којима су смјештени споменици су у друштвеној и приватној својини.

Историјски подаци

Вареш је смјештен у уској котлини ријеке Ставње са надморском висином 829 m. Богатство рудама и природним ресурсима (шума, вода) условили су и његов историјски развој, кроз све вријеме његовог постојања. За ово подручје из прахисторије нема директних историјских података. У временском периоду од XIII стољећа п.н.е. до доласка Римљана 9. године н.е. данашњи простор Вареша насељавало је илирско племе Десидијата, са својим јаким упориштем у Брези (*Hedum castellum Daeisitiatum*). (*И. Бојановски, 1984, стр. 49.*) Изградња раскошних и умјетнички богато опремљених базилика у Брези и Дабравинама показује да је долина Ставње и у касној антици задржала улогу снажног културног и политичког центра. (*П. Анђелић, 1971, стр. 343.*)

Већ од прве половине XII стољећа у средњовјековној Босни егзистирала је жупска организација. Цјеловити попис старих босанских жупа, који представља и једино директно свједочанство о њиховој историјској егзистенцији, је даровница угарско-хрватског краља Беле IV из 1244. године, којом су потврђени стари посједи босанске бискупије. (*П. Анђелић, Ибидем, стр. 339.*)

Границе средњовјековних жупа које су се простирале око височког базена су: Трстивница на подручју данашње општине Какањ, Лепеница (гдје су данашње општине Фојница, Крешево и Кисељак) и Видогошћа (у подручју данашњих општина Вогошћа, Илијаш, Бреза и Вареш). (*П. Анђелић, 1982, стр. 29.*)

Потребно је напоменути да је данашњи територијални простор општине Вареш дијелом припадао жупи Трстивница (нпр. село Боровица), док је остатак припадао жупи Видогошћа (Вогошћа). (*П. Анђелић, Ибидем, стр. 35. и 36.*) Из пописа извршеног у другој половини XV стољећа види се да је дубровачкој нахији бар у то вријеме припадао и рудник Вареш. (*П. Анђелић, 1971, стр. 343.*)

Писани подаци у којима се спомиње насеље под именом Вареш у средњем вијеку, не постоје. М. Вего је мишљења да се првобитно насеље на простору Вареша, налазило на мјесту данашњег Дрошковца, који је и данас дио Вареша.² (*М. Вего, 1957, стр. 122.*)

Хамдија Крешевљаковић, пак наводи предају у којој каже: „да је Вареш некада лежао на брду Оглавићу, што се диже којих 250 m изнад десне обале Ставње, а од Вареша је удаљено око пола сата хода. Ту се кажу виде и сада остаци цркве св. Илије. Мајдани (топионице и ковачнице) били су и онда уз Ставњу, јер је за рад у њима потребна водена снага, које на Оглавићу нема. Преци

---

² Дубровачки трговци у средњем вијеку су били стални гости у Дрошковцу и Дубоштици, што потврђује и налаз дубровачких динара пронађен у Варешу у засеоку Дрошковцу, негдје око 400 комада од којих се сачувало 143 новчића, који су размјештени у Земаљски музеј, Завичајни музеј у Високом и Градски музеј у Сарајеву. (*М. Вего, ГЗМ, Арх. н.с. књ. X, Сарајево 1955, стр. 211-215.*)

становника Вареша у овај крај су дошли из Дубоштице, која је била рударско мјесто још у првој половини XV стољећа. Досељеници су наставили свој занат: копање и топљење руде и израђивање гвоздене робе". (*Х. Крешевљаковић, 1943, стр. 412.*)

Дубоштица је у средњем вијеку била јак рударски центар, гдје су се убирале и царине 1398. г. које је добивао босански краљ, а спомиње се и 1425. године. (*М. Вего, 1957, стр. 37.*)

Имена топонима као што су: село Сасине, Шашки До и кроз њега текући Шашки поток упућују на закључак да су на подручју Вареша у средњем вијеку били присутни и Саси. Поједини изрази који су се употребљавали у рударској и ковачкој терминологији нпр. рудокоп тј. рупа из које се вадила руда у Варешу звала се орат (од њем. ort) свакако иде у прилог наведеним чињеницама о присуству Саса.

Прву вијест о богатству жељезне руде у Варешу забиљежио је Атханасио Георгицео (Ђорђић) у свом опсежном извјештају о Босни, написаном 1626. године. У ближој околици Вареша руда се копала у Дубоштици, Вијаки и Боровици. Богате наслаге жељезне руде у Варешу искориштавали су и Османлије крајем XV стољећа и то у доба босанског намјесника Јакуб-паше. (*Х. Крешевљаковић, 1943, стр. 418-422.*)

У комуникацијском погледу преко данашње територије Вареша пролазили су из слједећих праваца путеви:

а) из старих политичких средишта – Високог и Бобовца, пролазио је пут разводно горје у Погарима, западно од Вареша, спуштао се у предно Дубоштице и отуда преко данашњег Пурачића, водио у долину Спрече (у старе области Усоре и Соли),

б) такође из Високог, Сутјеске и Бобовца, полазио је пут и ишао уз ток ријеке Трстионице, а након развођа (у Мехурићу), спуштао се Гостовичком ријеком до ушћа у Босну.

У најновије вријеме тим правцем пробијен је колски пут за експлоатацију шуме. Ови путни правци имају и своје географско оправдање, у великој су мјери одређивали и управно-политичку подјелу. (*П. Анђелић, 1978, стр. 331.*)

Улазак босанских и хумских средњовјековних надгробних споменика – популарно названих стећцима – у свијет знаности није се одиграо у најсретнијим околностима. То се десило стотинама година након што је овај културолошки феномен постао реликтом једне повијесне епохе, односно на пријелазу из XVIII. у XIX. стољеће када су у западни свијет почеле продирати вијести о постојању једне необичне умјетности на надгробним споменицима из Босне и Херцеговине и Далмације. То су најприје биле путне забиљешке недовољно документоване да би на Западу побудиле значајнији одјек, посебно јер је западна знаност тада била заузета анализом потпуно друкчијих умјетничких дјела, тако да реалистични па и незграпни призори са стећака тада нису могли изазвати ни пажњу ни одушевљење. С друге стране, у тадашњој османској Босни није било снага способних за самостално проучавање и презентирање овог умјетничког блага (*А. Бенац, 1963., XVII., XXIX.*). У таквим су околностима већ од средине XIX. ст., када су се захуктавали процеси модерних националних интеграција, а питање чија је Босна све више попримало политичко па и апокалиптичко значење, истраживачи су били склони умјетност стећака тумачити као посљедицу богумилског учења (*А. Бенац, 1963., XXIX.*). Нису такођер изостали ни покушаји да се на стећке утисне

чисто српски и хрватски национални жиг (*В. Глушац, 1924., 31.-35., 36.-37., 50; Сјдланд, 1990., 95., 96.*). Од средине XX. стољећа у знаности је поступно превладало мишљење да се стећци не могу објаснити богумилизирајућом као ни било којом искључиво националном теоријом него да их треба вратити их у њихов изворни свијет у ком су настали, развијали се и, с нестанком средњовјековне босанске државе, концем XV. стољећа доживјели свој крај.³

2. Опис добра

Иако назив средишња Босна није до краја прецизан, он маркира подручје у изворима средњег вијека познато под именом " *contrata del re* " – Краљева област – с политичког стајалишта средишњу регију средњовјековне Босне. Ово је подручје од давнина па и током средњег вијека представљало важну раскрсницу путева, овдје је био подигнут већи број утврђених градова међу којима и банско-краљевске резиденције, овдје су отворени многи рудници уз које су се развила насеља и колоније дубровачких трговаца, на овом се подручју до средине XIII. ст. налазило средиште босанске католичке бискупије, а касније средишта Цркве босанске и Фрањевачке викарије али и политичка средишта државе с гробном и крунидбеном црквом Котроманића у Милима код Високог, коначно овдје су живу активност развили њемачки рудари Саси (*Ш. Бешлагих, 1967., 5.-12.*). Све је то родило изузетно културолошко, етничко, вјерско и привредно шаренило, с Високим као својеврсном културном метрополном – центром писмености, политичког и вјерског живота те богате умјетничке и грађевинске дјелатности, без премца у тадашњој Босни (*П. Анђелић, 1984., 293-294.*).

Према истраживањима Шефика Бешлагиха у периоду од 1964. до 1966. године на подручју централне Босне, регистровано је 330 локалитета средњовјековних некропола у 216 насеља, са укупно 4758 стећака.

Заступљене су све врсте и особине стећака које се могу видјети и у другим подручјима Босне и Херцеговине. Највише стећака је у форми сандука 3659 (77%), сљемењаци су заступљени са 14%, плоче 8%, крстаче 0,7% и усправни стећци 0,2%. Поред стећака као надгробни споменици кориштени су и маузолеји, регистрирано је пет натписа са маузолеја (Грачаница, Рјечица, Подбрежје, Мали Мошуњ и Турбе). Стећци са наведеног подручја су слабије обрађени и мањих димензија у односу на стећке из Херцеговине, али и поједине из других дијелова Босне. Већина сандука су са постољима, сљемењаци су претежно ниски по висини и са ниским кровним плохама, са постољима, нешто ужи и краћи према дну. Крстаче су за разлику од других крајева Босне и Херцеговине друкчијег изгледа, оне су са округлом главом и са једним или више лучних уреза испод ње, који визуелно дочаравају попречне кракове, а стварно не постоје. Њихова појава је ограничена на травничко-зеничком подручју. Од укупног броја стећака украшено је свега 185 примјерака или 4%.

На подручју централне Босне евидентирано је 65 разноврсних мотива, који се појављују 840 пута. Међу украсним мотивима на стећцима евидентирани су:

---

³ Опширније о стећцима видјети у одлуци Комисије о проглашењу Историјског подручја – Некропола са стећцима "Мраморје" и старим нишанима у Лавшићима, опћина Олово, националним спомеником Босне и Херцеговине, број: 02-02-228/07-95. новембар 2008. године и на web адреси Комисије: www.aneks8komisija.com.ba

орнаменти, симболи и фигуралне представе.

Од орнамената заступљено је 17 различитих мотива са разним комбинацијама и варијантама. Најбројнија је тордирана врпца (појављује се 130 пута), затим обична пластична врпца (појављује се 60 пута), у мањој мјери појављују се: врпца са цик-цак цртама (8), врпца од паралелних косих црта (5), повијена лозица са тролистовима (3), врпца од повијеног акантусовог лишћа (13), врпца од стилизованих петоро и седморолистова (3), врпца од стилизованих љиљана (1) и још фризови комбиновани од кругова и троуглова.

Од свих украсних мотива на подручју централне Босне најбројнији су симболи. Заступљено је 30 разноврсних мотива ове врсте, а појављују се 593 пута. Најбројнији је мотив розете (јавља се 244 пута), потом други најбројнији мотив ове скупине је полумјесец (68), затим мотив круга и кружног вијенца (представа сунца, јавља се 29 пута), мотив полујабучастог испупчења (27), мотив крста (35), биљна стилизација са симетричним спиралама (61), мотив С-спирале јавља се 4 пута, остале биљне стилизације јављају се 17 пута. Ту су још и представа грожђа (двје појаве), мотив штита (3), мотив мача (4), мотив заставе (4), рука с копљем (1), рука с буздованом (1), мотив штапа (4), по једанпут се јавља мотив чаше, чекића, воденице, стола са рибама и чашама.

На крстачама приказан је мотив ножа, представа јединственог грба (стилизована глава вука, Забрђе код Кисељака), представа руке јавља се 7 пута, мотив аркада (51), мотив јабука на хрбату крова сљеменака (15), мотив паралелних ребара или канелура (1), мотив шиндре (7). Скупини симбола припада и урезана линија – симбол двојног гроба.

Скупина мотива који су релативно најмање бројни су фигуралне представе, евидентирано је 18 разноврсних мотива, који се појављују 21 пут. По броју фигура истичу се двије сцене са коњима и јахачима на сљеменаку из Згошће. Сцене лова заступљене су три пута, сцене са људима и коњима јављају се такођер три пута, остале сцене са људима 4 пута, једанпут се јавља представа човјека и коња, као и представа са двије птице.

"У представе појединачних фигура спадају: осамљена представа коња, осамљена мушка сједећа фигура са књигом и штапом, фигура пијетла, фигура леопарда везаног за дрво и фигура змаја. На подручју централне Босне евидентирано је 20 натписа на стећцима писаних босанчицом. Углавном се налазе на простору Илијаш-Какањ-Зеница-Травник.

Четири примјерка су са плоча маузолеја, а остали су на стећцима. Настанак и развој стећака на горе наведеном простору почињу још у XIII стољећу, интензивно егзистирају кроз читаво XIV и XV стољеће и завршавају половицом XVI стољећа. На већини ових средњовјековних некропола или у њиховој непосредној близини налазе се гробља из каснијих временских периода што индицира континуитет живљења на наведеном подручју". (*Ш. Бешлагић, 1967. 87. – 112.*)

Умјетност стећака има своје дубоко коријење због чега се традиција те умјетности осјећа не само у клесању и постављању стећака и послије заузимања Босанског краљевства од стране Османског царства све до краја XVI стољећа, а можда и даље, него се огледа и у клесању других врста камених надгробних споменика како у Босни и Херцеговини тако и у њеним сусједним подручјима. Та се традиција најизразитије одражава на муслиманским нишанима XV и XVI ст. и кршћанским надгробницима у облику крстова који се клешу у XVI и XVII ст.

Сличности и везе постоје између стећака и старих јеврејских надгробника у Босни и Херцеговини, затим између стећака и старих малисорских споменика у неким крајевима Црне Горе, као и старих споменика званих преклопа у неким крајевима Македоније. Неке везе се уочавају и са старим надгробним споменицима Србије у облику стела и крстача који су клесани од студеничког мрамора па чак и са новијим споменицима у Србији познатим под називом крајпуташи. Осим тога, сличности има и између стећака и надгробника од дрвета у облику крстача, сандука и сљемењака у неким крајевима Србије и Босне. (*Ш. Бешлагић, 1982, стр. 529.*)

Некропола са стећцима на локалитету Главица или Хрид

На подручју Вареша у 16 насељених мјеста евидентиране су 22 некрополе са укупно 314 стећака (17 плоча, 191 сандук, 100 сљемењака и 6 аморфних стећака). (*Ш. Бешлагић, 1967, стр. 87.*) Насеље Будожелје је удаљено око 10 km зрачне линије од Вареша у правцу југоистока. Од магистралног пута до села води стрми пут у дужини од 6 km. У средишту насеља на узвишењу Главица (Хрид), земљишна парцела означена као к.ч. број 265, смјештена је некропола са стећцима до које је прилазни пут са сјеверне стране. Источна страна некрополе је оивичена дрвеном и жељезном оградом која дијели некрополу од сусједних парцела и кућа са помоћним објектима. У правцу сјевера око 60 m од некрополе налазе се три нишана од којих се на једном налазе украсни мотиви сабље и сунца. На простору између некрополе и нишана налазе се приватни стамбени објекти.

Три стећка (бр. 3, 4 и 5) су оградом издвојена из некрополе и налазе се у оквиру приватног посједа, земљишна парцела означена као к.ч. број 260/2. Некрополу чини 36 стећака⁴ од којих су 34 у форми сандука и 2 у форми сљемењака, оријентисани су у правцу сјеверозапад–југоисток, осим три стећка (бр. 12, 13 и 35), који су оријентисани сјевер–југ. Један стећак (сљемењак бр. 10) садржи украсне мотиве, представа коња и човјека те коња и полумјесеца. Стећци су клесани у оближњем каменолому Крешница, гдје се према наводима мјештана још могу видјети недовршене громаде камења.

Стање стећака:

Стећак бр. 1. – сандук, грубо обрађен и без украса,

- димензије стећка су: 172 x 65 x 10 cm,

Стећак бр. 2 – сандук, у потпуности утонуо и обрастао травом,

- димензије стећка су: 160 x 57 cm,

Стећак бр. 3 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао маховином,

- димензије стећка су: 140 x 95 x 60 cm,

Стећак бр. 4 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао маховином,

- димензије стећка су: 150 x 125 x 13 cm,

Стећак бр. 5 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом,

---

⁴ Јасна Бурназовић је дана 14. 4. 2004. године извршила преглед стања на локалитету "Главица" (Хрид) у насељу Будожелје и евидентирала 37 стећака, колико их наводи и Шефик Бешлагић. (*Ш. Бешлагић, Стећци, каталошко-топографски преглед, Сарајево 1971, стр. 153.; Стећци централне Босне, Сарајево 1967, стр. 26. и 27.*) Стећак бр. 17. евидентиран је као два стећка (бр. 17. и 18.), вјероватно због тога што је наведени стећак накнадно увезиван и спајан малтером. Мислим да се ради о једном стећку и његовом постољу те да су становници насеља Будожелје у жељи да га заштите увезивали малтером постоље са стећком.

- димензије стећка су: 136 x 74 x 22 cm,
- Стећак бр. 6** – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом,
- димензије стећка су: 182 x 35 x 10 cm,
- Стећак бр. 7** – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом,
- димензије стећка су: 150 x 98 x 18 cm,
- Стећак бр. 8** – постоље са евидентним удубљењем на којем се вјероватно некада налазио стећак, утонуло и обрастало травом,
- димензије постоља су: 167 x 75 x 19 cm,
- Стећак бр. 9** – сандук грубо обрађен,
- димензије стећка су: 180 x 90 x 52 cm,
- Стећак бр. 10** – сљеменењак са постољем и украсом, постоље је у потпуности утонуло са источне стране на коју је и стећак нагнут, обрастао травом,
- димензије стећка су: 155 x 60 x 57 cm,
- На његовој кровној површини са источне стране налази се представа човјека и коња, а са западне стране кровне површини представа коња и полумјесеца.
- Стећак бр. 11** сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом,
- димензије стећка су: 174 x 128 x 23 cm,
- Стећак бр. 12** сандук са постољем, оријентисан у правцу сјевер–југ, нагнут на западну страну,
- димензије стећка су: 159 x 70 (доња ширина стећка 64) x 56 cm,
- димензије постоља су: дужина 159 cm,
- Стећак бр. 13** – сандук са постољем, грубо обрађен оријентисан у правцу сјевер–југ, нагнут на источну страну,
- димензије стећка су: 152 x 80 x 42 cm,
- димензије постоља су: 215 x 90 x 34 cm,
- Стећак бр. 14** – сандук, грубо обрађен у потпуности утонуо,
- димензије стећка су: 200 x 142 x 10 cm,
- Стећак бр. 15** – сандук са постољем, грубо обрађен, утонуо са сјевероисточне стране,
- димензије стећка су: 129 x 105 x 58 cm,
- димензије постоља су: 203 x 140 cm,
- Стећак бр. 16** – сандук грубо обрађен и оштећен, утонуо са сјевероисточне стране и обрастао травом,
- димензије стећка су: 170 x 100 x 34 cm,
- Стећак бр. 17** – сандук са постољем, грубо обрађен и оштећен, утонуо са сјевероисточне стране и обрастао травом, са сјеверозападне стране, вјероватно, у циљу заштите стећак је увезиван малтером,
- димензије стећка су: 167 x 60 x 20 cm,
- димензије постоља су: 170 x 103 x 40 cm,
- Стећак бр. 18** – сандук грубо обрађен и оштећен, утонуо и обрастао травом, (на фотографији то је стећак бр. 19),
- димензије стећка су: 180 x 130 cm,
- Стећак бр. 19** – сандук грубо обрађен, утонуо и обрастао травом, (на фотографији то је стећак бр. 20),
- димензије стећка су: 162 x 90 x 23 cm,
- Стећак бр. 20** – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом, (на фотографији то је стећак бр. 21),

- димензије стећка су: 170 x 125 x 15 cm,
Стећак бр. 21 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом, (на фотографији то је стећак бр. 22),
- димензије стећка су: 150 x 60 x 10 cm,
Стећак бр. 22 – сандук, грубо обрађен и утонуо (на фотографији то је стећак бр. 23),
- димензије стећка су: 200 x 115 x 14 cm,
Стећак бр. 23 – сандук грубо обрађен и утонуо, (на фотографији то је стећак бр. 24),
- димензије стећка су: 145 x 60 x 15 cm,
Стећак бр. 24 – сандук, у потпуности утонуо и обрастао травом (на фотографији то је стећак бр. 25),
- димензије стећка су: 180 x 70 cm,
Стећак бр. 25 – сандук грубо обрађен, оштећен и утонуо, (на фотографији то је стећак бр. 26),
- димензије стећка су: 180 x 112 x 7 cm,
Стећак бр. 26 – дио стећка који је утонуо и грубо обрађен, (на фотографији то је стећак бр. 27),
- димензије стећка су: 92 x 30 cm,
Стећак бр. 27 – сандук, грубо обрађен и утонуо, (на фотографији то је стећак бр. 28),
- димензије стећка су: 137 x 60 cm,
Стећак бр. 28 – сандук, грубо обрађен и утонуо, (на фотографији то је стећак бр. 29),
- димензије стећка су: 166 x 97 x 26 cm,
Стећак бр. 29 – сандук грубо обрађен и оштећен, (на фотографији то је стећак бр. 30),
- димензије стећка су: 202 x 90 x 16 cm,
Стећак бр. 30 – сандук грубо обрађен и оштећен, (на фотографији то је стећак бр. 31),
- димензије стећка су: 190 x 107 x 40 cm,
Стећак бр. 31 – сандук грубо обрађен и оштећен, (на фотографији то је стећак бр. 32),
- димензије стећка су: 195 x 108 x 45 cm,
Стећак бр. 32 – сандук грубо обрађен, утонуо и обрастао травом, (на фотографији то је стећак бр. 33),
- димензије стећка су: 165 x 82 x 45 cm,
Стећак бр. 33 – дио постоља на којем је евидентно удубљење, постоље је у потпуности утонуло, (на фотографији то је стећак бр. 34),
- димензије стећка су: 150 x 90 cm,
Стећак бр. 34 – сандук грубо обрађен, утонуо и у аморфном стању, (на фотографији то је стећак бр. 35),
- димензије стећка су: 100 x 55 x 15 cm,
Стећак бр. 35 – сандук грубо обрађен, оштећен са јужне стране, оријентисан у правцу сјевер–југ (на фотографији то је стећак бр. 36),
- димензије стећка су: 195 x 81 x 52 cm,
Стећак бр. 36 – сљемењак са оштећеним постољем, грубо обрађен, (на

фотографији то је стећак бр. 37),

- димензије стећка су: 167 x 73 (доња ширина 61) x 70 cm,
- димензије постоља су: 225 x 110 x 16 cm,

Нишани на локалитету Громиле

На удаљености око 60 м од некрополе у правцу сјевера на земљишној парцели означеној као к.ч. број 256/7, евидентирана су три стара нишана од којих један садржи украсне мотиве (сабља и сунце),

Стање нишана:

Нишан бр. 1

Мушки нишан са турбаном у гужве, без натписа са правоугаоном основицом 15 x 13 cm и висином 166 cm. На југоисточној страни нишана уклесана је сабља, а на предњој југозападној страни нишана неколико концентричних кругова, који симболизују сунце.

Нишан бр. 2

Ножни нишан има димензије основице 18 x 15 cm и висину 100 cm без украса.

Нишан бр. 3

Нишан правоугаоне основице 24 x 17 cm и висине 80 cm, без натписа, ваљкастог је завршетка са испупчењем на врху.

Некропола са стећцима на локалитету Вишгребље или Јабука

На овом локалитету Ш. Бешлагич је евидентирао 21 стећак (5 сљемењака и 16 сандука) без украса, оријентисани у правцу запад–исток. (*Ш. Бешлагич, 1967., стр. 27*). Међутим, приликом техничке обраде некрополе са стећцима, евидентирано је тридесет стећака (25 сандука и 5 сљемењака), оријентисани сјевер–југ и запад–исток. Споменици су грубо обрађени, знатно оштећени и утонули у земљу. Некропола са стећцима је смјештена на земљишним парцелама означеним као к.ч. број 1989, 1988, и 1986, док се некропола са нишанима налази на земљишним парцелама означеним као к.ч. број 1991, и 1992, гдје је ситуирано и активно муслиманско гробље за становнике Будожелја.

Поред нишана новијег доба на некрополи се налази 20-так старих нишана, који су једноставне обраде, видно оштећени због старости, без натписа и већина их је утонула у земљу или оборена. На једном нишану евидентирана је 1132. (1719./20.) година, а на другом натпис из 1884/85. Због недовољног простора за укуп новијег датума, постоји тенденција ширења укопа новијег доба у правцу стећака и њиховог угрожавања.

Стање стећака:

Стећак бр. 1 – сандук, грубо обрађен без украса и у потпуности утонуо, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 130 x 75 cm,

Стећак бр. 2 – сандук, у потпуности утонуо и обрастао маховином, шибљем и травом, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 150 x 80 cm,
Стећак бр. 3 – сандук, грубо обрађен, у потпуности утонуо, обрастао маховином и травом, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 109 x 30 cm,
Стећак бр. 4 – сљемењак, фино обрађен, али оштећен и утонуо, обрастао маховином и травом, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 137 x 47 x 23 cm,
Стећак бр. 5 – сандук, фино обрађен, али оштећен и утонуо, обрастао маховином и травом, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 184 x 79 x 31 cm,
Стећак бр. 6 – сљемењак, фино обрађен, оштећен, утонуо и обрастао травом, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 154 x 60 x 30 cm,
Стећак бр. 7 – сандук, грубо обрађен, утонуо, обрастао маховином и травом, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 150 x 90 x 27 cm,
Стећак бр. 8 – сљемењак, фино обрађен, оштећен и обрастао маховином, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 170 x 81 (доња ширина стећка 67), x 65 cm,
Стећак бр. 9 – сандук грубо обрађен, утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 163 x 63 x 35 cm,
Стећак бр. 10 – сандук, грубо обрађен и у потпуности утонуо, обрастао маховином и травом, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 194 x 67 cm,
Стећак бр. 11 сандук, грубо обрађен, у потпуности утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 140 x 56 cm,
Стећак бр. 12 сљемењак, преврнут на јужну бочну страну, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 110 x 30 x 45 cm,
Стећак бр. 13 – сандук, грубо обрађен, својом дужином располовљен, обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,
- димензије стећка су: 150 x 80 x 26 cm,
Стећак бр. 14 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 174 x 80 x 20 cm,
Стећак бр. 15 – сљемењак, фино обрађен, утонуо и обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 143 x 54 x 45 cm,
Стећак бр. 16 – сандук грубо обрађен, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 150 x 60 x 20 cm,
Стећак бр. 17 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,
- димензије стећка су: 156 x 67 x 20 cm,
Стећак бр. 18 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом и ниским раслињем,

оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 150 x 70 x 10 cm,

Стећак бр. 19 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 150 x 90 cm,

Стећак бр. 20 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 150 x 75 cm,

Стећак бр. 21 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао маховином и травом, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 180 x 84 x 30 cm,

Стећак бр. 22 – сандук, грубо обрађен и утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 160 x 86 x 20 cm,

Стећак бр. 23 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 160 x 70 cm,

Стећак бр. 24 – сљемењак, нагнут на бочну источну страну, обрастао маховином и раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 185 x 72 x 60 cm,
- димензије постоља су: дужина 225 x висина 20 cm,

Стећак бр. 25 – сљемењак, нагнут на бочну источну страну, обрастао маховином и раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 168 x 72 x 80 cm,
- димензије постоља су: дужина 210 x висина 20 cm,

Стећак бр. 26 – сандук, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 160 x 80 x 28 cm,

Стећак бр. 27 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 163 x 27 cm,

Стећак бр. 28 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 157 x 75 cm,

Стећак бр. 29 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом, назире се само обриси стећка, оријентисан запад–исток,

Стећак бр. 30 – сандук, у потпуности утонуо, обрастао травом, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 160 x 70 cm.

Нишани на мјесном гробљу у близини локалитета Вишгребље или Јабука

Стање нишана:

Нишан бр. 1

Мушки нишан са турбаном, пребијене муцевезе (врха нишана), има основицу димензија 18 x 17 cm и висину од 60 cm. На нишану је исклесана цик-цак трака и написана 1132. (1719/20.) година,

Нишан бр. 2

На нишану са фесом, млађе доби, чија је правоугаона основица 11 x 8 cm и висина 70 cm, евидентиран је натпис на арапском језику.

مقام مرحوم و مغفور له محارم بن سلمان شحيح روحنه الفاتحة سنة 1302

Мјесто помилованог и опроштеног Мухарема, сина Селмана Шехића. За његову душу (проучите) Фатиху. Година 1302. (1884/85.).

Некропола са стећцима на локалитету Солила или Трзан⁵

5   Топоним Трзна – игриште. Етнолошка истраживања код Јужних Славена показала су да се ради о једном дубоко укоријењеном преткршћанском обичају повезаном с посмртним култом, односно с обичајем приређивања погребних свечаности које су под називом трзна забиљежене код старих Руса у Кијевском љетопису (XI.-XII. ст.). Нема детаљнијег описа староруске трзне – у црквенославенском језику разних редакција ријеч трзна означавала је борбу, а у живом украјинском језику погребну гозбу.

Ова се ријеч под разним облицима – трзна-трзан – код Јужних Славена јавља од почетка XVI. стољећа, што даје основу за претпоставку да је ријеч "трзна" или "трзан" постојала у њихову говору још приликом досељења на Балкан. Данас се под ријечју трзан или трзна и у топонимима облика Трзан у средишњој Босни, дјеломично и изван овог подручја, мисли на мању раван под кратком травом, тј. ледину или угар, у средини или на крају села која служи за састанке или забаву, али исто тако и на близину гробља, што говори да је под овим називима сачувана успомена на старославенску трзну. Умјесно је стога претпоставити да кола на средњовјековним стећцима представљају дио погребнога ритуала, у неким случајевима попраћеног витешким играма и борбама, тим прије што у неким предоцбама кола, мушки играчи на себи носе дијелове ратничке опреме. Околност да се представе кола на стећцима налазе на нешто проширеној територији на којој се у БиХ зна за "трзан" о томе такођер нешто говори. Остатака или успомена на трзну има и у живим народним обичајима као што је обичај да се сахрана покојника, након што се судионици наједу и напију, заврши весељем, док се у Босни и неким сусједним областима погреб знао завршити играма – тзв. "жалостивим колом" познатим на Купресу, односно "жалосним колом" у Херцеговини вођеним наопако, тј. удесно умјесто улијево. У старије вријеме већина је народа у Херцеговини последије погребна држала даћу, и тада се на гробу јело, пило, па и играло. На стећку из Бротнице код Дубровника приказана је жена која држи корпу на глави – вјеројатно с храном за гошћење на гробу. На неким од таквих мјеста под називом игриште или трзан донедавно су се одржавала народна весеља, примјерице у селу Вечићи код Котор-Вароши, гдје на локалитету Трзан постоји средњовјековна некропола с 80 стећака, а уз њу муслиманско гробље. Ту се приређују теферичи и врше муслимански вјерски обреди – мевлуди и дове. О широкој распрострањености обичаја чашћења за вријеме погребна или након сахране говори и то да је

Некропола са стећцима је удаљена од локалитета Вишгребље или Јабука око 500 м ваздушне линије у правцу истока, смјештена је на земљишним парцелама означеним као к.ч. број 957, и 2406. На локалитету се налази 12 стећака (8 сандука и 4 сљемењака).

На наведеном локалитету Ш. Бешлагвић је евидентирао 13 стећака (9 сандука и 4 сљемењака). (*Ш. Бешлагвић, 1967., стр. 27.*). Споменици су оријентисани у правцу запад–исток и сјевер–југ. Украшен је само један сљемењак.

Стање стећака:

Стећак бр. 1 – сљемењак, обрастао маховином и ниским раслињем, без украса, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 140 x 50 x 48 cm,

Стећак бр. 2 – сљемењак, обрастао маховином и ниским раслињем, без украса, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 140 x 50 x 42 cm,

Стећак бр. 3 – сандук, грубо обрађен, утонуо и обрастао травом и ниским раслињем, оријентисан запад – исток,

- димензије стећка су: 145 x 50 x 10 cm,

Стећак бр. 4 – сандук, утонуо и обрастао трњем и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 130 x 40 x 17 cm,

Стећак бр. 5 – сандук, утонуо и обрастао трњем и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 140 x 56 x 20 cm,

Стећак бр. 6 – сандук, утонуо и обрастао маховином, травом и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 180 x 80 x 47 cm,

Стећак бр. 7 – сљемењак, утонуо, обрастао маховином, травом и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 147 x 72 x 43 cm,

Стећак бр. 8 – сандук, грубо обрађен и оштећен, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 175 x 80 x 30 cm,

Стећак бр. 9 – сандук, фино обрађен, оштећен, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан запад–исток,

- димензије стећка су: 180 x 80 x 70 cm,

Стећак бр. 10 – сандук, оштећен, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

---

пропаганда ране Реформације оптужила католичко свећенство због *ждерачине* над мртвима. То је у Пољској често доводило до тучњаве између судионика погребња, али не и до напуштања старих обичаја, што је сигурно придонијело појави каснијих осуда. Није неважно то – ако се проблем сагледа у његовој временској појавности – да је пракса и полемика у медитеранском свијету тијесно повезала идеје јела и идеје погребња. Кршћани су најприје одбили, али су затим усвојили римски погребни оброк. (*Д. Ловереновић, 2009, стр. 72. и 73.*)

- димензије стећка су: 150 x 60 x 27 cm,

Стећак бр. 11 – сандук, оштећен, утонуо и обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 160 x 88 x 40 cm,

Стећак бр. 12 – сљемењак са постољем и украсом, обрастао маховином и ниским раслињем, оријентисан сјевер–југ,

- димензије стећка су: 174 x 80 x 57 cm,
- димензије постоља су: дужина 210 x висина 20 cm,

На његовој западној бочној страни евидентиран је украсни мотив – представа руке са мачем. На његовој чеоној јужној страни Ш. Бешлагих је евидентирао украсне мотиве – "два полумјесеца која се избочним странама додирују". (*Ш. Бешлагих, 1976., стр. 27.*)⁶ У случају проширивања пута или одроњавања земљишта, стећак би могао склизнути низ међу и помјерити се са изворне локације.

Некропола са стећцима на локалитету Врх

Наведени локалитет, на којем су смјештена два сљемењака, оријентирана у правцу југозапад–сјевероисток и сјеверозапад–југоисток, није евидентиран у литератури. Стећци се налазе на земљишној парцели означеној као к.ч. број 981.

Стање стећака:

Стећак бр. 1 – сљемењак са постољем, без украса, обрастао маховином, оријентисан југозапад–сјевероисток,

- димензије стећка су: 172 x 55 x 48 cm,
- димензије постоља су: 205 x 83 x 15 cm,

Стећак бр. 2 – сљемењак, утонуо и обрастао маховином, оријентисан сјеверозапад–југоисток,

- димензије стећка су: 196 x 75 x 57 cm,

3. Досадашња законска заштита

У Просторном плану БиХ до 2000. године на подручју опћине Вареш као споменик III категорије уврштено је 17 локалитета некропола са стећцима (303 стећка) без прецизније идентификације. (*Група аутора, 1980, стр. 50.*)

У допису Завода за заштиту споменика у саставу Федералног министарства културе и спорта од 23. септембра 2008. године, на подручју насеља Будожелје евидентирани су некрополе са стећцима под називом: "Некропола стећака Главица" и "Некропола стећака Будожелј 1 и 2, Будожелј, Вареш". Наведена добра нису била уписана у Регистар споменика културе Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

---

⁶ Приликом техничке обраде стећака на локалитету, наведени украси нису евидентирани због тога што је стећак наносима земље засут, утонуо и обрастао трњем и раслињем са сјеверне, јужне и источне стране.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Истраживачке радове у смислу евидентирања и обилажења локација са тадашњим постојећим стањем на подручју општине Вареш, вршио је Шефик Бешлагић периоду од 1964. до 1966. године и објавио у свом дјелу "Стећци централне Босне" 1967. године.

Конзерваторско-рестаураторски радови нису предузимани.

5. Садашње стање добра

Увидом на лицу мјеста, 8. октобра 2008. године, установљено је сљедеће:

- На локалитету Главица или Хрид се налази 36 стећака (34 сандука и 2 сљемењака),
- Стећци су грубо клесани и слабо очувани, оријентисани у правцу сјеверозапад–југоисток и сјевер–југ,
- На једном стећку (сљемењак бр. 10) евидентирани су украсни мотиви – представа човјека и коња те коња и полумјесеца,
- На простору испред стећака бр. 34, 35 и 36 евидентирана су два гробна мјеста на којима су се налазили стећци,
- Стећци бр. 10 и 36 су у форми сљемењака, док су остали у форми сандука,
- Стећци бр. 3, 4 и 5 оградом су издвојени из некрополе и данас се налазе у оквиру приватног посједа,
- На удаљености око 60 м од некрополе у правцу сјевера евидентирана су три стара нишана од којих један садржи украсне мотиве (сабља и сунце),
- На локалитету Вишгребље или Јабука удаљеном око 700 м зрачне линије у правцу истока од локалитета Главица, евидентирано је 30 стећака (23 сандука и 7 сљемењака),
- На мјесном мезаристану поред нових нишана налази се 20-так старих нишана који су једноставне обраде, видно оштећени због старости, без натписа и већина их је утонула у земљу или оборена.
- На једном нишану евидентирана је 1132. (1719/20.) година, а на другом натпис из 1884/85.,
- На локалитету Солила или Трзан (удаљена од локалитета Вишгребље или Јабука око 500 м ваздушне линије у правцу истока) евидентирано је 12 стећака (8 сандука и 4 сљемењака),
- На једном стећку (бр. 12) евидентиран је украсни мотив – представа руке с мачем,
- На локалитету Врх који удаљен од локалитета Солила или Трзан око 300 м ваздушне линије у правцу истока, евидентирана су два стећка у форми сљемењака.
- На већини стећака присутни су биљни организми, углавном лишјајеви и маховина, који разарају структуру камена.
- Подручје некропола са оживљавањем вегетације обраста травом, трњем и раслињем,
- Стећци су окрњени, оштећени, преврнути, дијелом или у потпуности

- утонули у земљу,
- Стећци су изложени убрзаном пропадању услед недостатка редовног одржавања.

6. Специфични ризици

- самоиницијативна неодговарајућа превенција на "заштити" стећака од стране становника Будожела,
- тенденција ширења активног гробља у правцу стећака и њиховог угрожавања,
- угроженост стећка бр. 12 на локалитету Солила или Трзан у случају одрона земљишта или проширења пута,
- дезинтеграција некропола због дугогодишњег неодржавања,
- неповољни утицаји атмосферарија,
- самоникла вегетација.

III – ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критерије за доношење одлуке о проглашењу добра националним спомеником („Службени гласник БиХ” бр. 33/02 и 15/03), Повјеренство доноси одлуку као у диспозитиву. Одлука је утемељена на сљедећим критеријима:

- A) Временско одређење**
- B) Историјска вриједност**
- C) Умјетничка и естетска вриједност**

iii. Пропорције

v. Вриједност детаља

- D) Читљивост (документарна, научна, образовна вриједност)**

i. Материјално свједочанство о мање познатим историјским раздобљима

- E) Симболичка вриједност**

i. Онтолошка вриједност

v. Значај за идентитет скупине људи

- G) Изворност**

i. Облик и дизајн

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- земљишнокњижни извадак,
- фотодокументација са терена, слике.

Коришћена литература

У току вођења поступка проглашења добра националним спомеником БиХ, коришћена је сљедећа литература:

1924. Глушац, Васо, *Средњовековна "босанска црква"*, у: *Прилози за*

- књижевност, језик, историју и фолклор, ИВ.*, Београд 1924.
1943. Крешевљаковић, Хамдија, *Вареш као главно средиште гвозденог обрта у Босни и Херцеговини*, Гласник Хрватских земаљских музеја у Сарајеву, год. LIV. – 1942., Сарајево 1943.
1955. Вего, Марко, *Налаз дубровачких динара у Варешу*, ГЗМ, Арх. н.с. књ. X, Сарајево 1955.
1957. Вего, Марко, *Насеља босанске средњовјековне државе*, Сарајево 1957.
1963. Бенац, Алојз, *Стећци*, Просвета, Београд, 1963;
1967. Бешлагић, Шефик, *Стећци централне Босне*, Сарајево, 1967.
1971. Анђелић, Павао, *Стара босанска жупа Видогошћа или Вогошћа*, ГЗМ, Арх. н.с. свеска XXVI, Сарајево 1971.
1971. Бешлагић, Шефик, *Стећци, каталошко-топографски преглед*, Сарајево 1971.
1978. Анђелић, Павао, *Средњовјековна жупа Каменица или Криваја*, ГЗМ, Арх. н.с. књ. XXXII/1977., Сарајево 1978.
1980. Група аутора, *Просторни план Босне и Херцеговине, фаза b – валоризација, природне и културно-историјске вриједности, Институт за архитектуру, урбанизам и просторно планирање Архитектонског факултет у Сарајеву и Урбанистички завод за Босну и Херцеговину Сарајево*, Сарајево 1980.
1982. Анђелић, Павао, *Проблем насеља и ужег територија под именом Босна у Студије о територијалнополитичкој организацији средњовјековне Босне*, Сарајево 1982.
1982. Анђелић, Павао, *Средњовјековна жупа Трстивница у Студије о територијалнополитичкој организацији средњовјековне Босне*, Сарајево 1982.
1982. Бешлагић, Шефик, Бешлагић, Шефик, *Стећци – култура и умјетност*, Сарајево 1982.
1984. Анђелић, Павао, *Средњи вијек – доба старе босанске државе у Високо и околина кроз историју I, (предисторија, антика и средњи вијек)*, Високо 1984.
1984. Бојановски, Иво, *Раздобље римске управе у Високо и околина кроз историју I, (предисторија, антика и средњи вијек)*, Високо 1984.
1990. Südland, L. V. (Ivo Pilar), *Јужнославенско питање. Приказ цјелокупног питања*, Вараждин. Наслов изворника: L. v. SÜDLAND, Die Südslawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems, Wien 1990.
2009. Ловреновић, Дубравко, *Стећци*, Сарајево 2009.
- <http://www.earth.com/>

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:

*Зијад Халиловић, професор историје, сарадник за археологију
у Комисији за очување националних споменика*